

بسم ... الرحمن الرحيم

واحد بین الملل

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته ی فرهنگ و زبانهای باستانی

عنوان پایان نامه

بررسی متن پهلوی گزارش شترنج ونهادن نیواردشیر (حرف
نویسی، آوا نویسی، ترجمه، یادداشتهای و واژه نامه ریشه شناختی)

به کوشش

احسان شرقی

استاد راهنما:

دکتر گلنار قلعه خانی

شهریور 1392

به نام خدا

اظهارنامه

اینجانب احسان شرقی دانشجوی رشته ی فرهنگ و زبان های باستانی دانشکده ی ادبیات و علوم انسانی واحد بین الملل اظهار می کنم که این پایان نامه حاصل پژوهش خودم بوده و در جاهایی که از منابع دیگران استفاده کرده ام، نشانی دقیق و مشخصات کامل آن را نوشته ام. همچنین اظهار می کنم که تحقیق و موضوع پایان نامه ام تکراری نیست و تعهد می نمایم که بدون مجوز دانشگاه دستاوردهای آن را منتشر ننموده و یا در اختیار غیر قرار ندهم. کلیه حقوق این اثر مطابق با آیین نامه مالکیت فکری و معنوی متعلق به دانشگاه شیراز است.

نام و نام خانواگی: احسان شرقی

تاریخ و امضاء: 1392/6/27

به نام خدا

بررسی متن پهلوی گزارش شترنج ونه‌ادن نیوآردشیر (حرف
نویسی، آوا نویسی، ترجمه، یادداشتها و واژه نامه ریشه شناختی)

به کوشش
احسان شرقی

پایان نامه
ارائه شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی
از فعالیت های تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

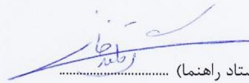
در رشته ی:
فرهنگ و زبان های باستانی

از دانشگاه شیراز

واحد بین الملل

جمهوری اسلامی ایران

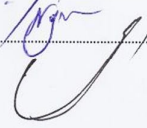
ارزیابی شده توسط کمیته پایان نامه با درجه عالی

دکتر گلنار قلعه خانی، استادیار بخش فرهنگ و زبان های باستانی (استاد راهنما)

دکتر حسین نجاری، استادیار بخش فرهنگ و زبان های باستانی

دکتر جلال رحیمیان، استاد بخش فرهنگ و زبان های باستانی

شهریور ۱۳۹۲

تقدیم به

پدر و مادر عزیز و گرامیم

سپاسگزاری

پژوهش حاضر که به صورت پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته فرهنگ و زبانهای باستانی ارائه شد مبتنی بر مطالعات و پژوهشهای نگارنده در حد امکانات و توانش است که به دلیل گستردگی مطالب و تاریخچه بازیهای ایرانی احتمال کاستیهای فراوان در آن وجود دارد که امید است استادان با دیده اغماض بنگرند و پژوهشگران متون پارسی میانه نیز آنرا جبران کنند، از این رو نگارنده خود را مرهون راهنمایی ها و حمایت های همیشگی و راه گشای استادان راهنما و مشاور این پایان نامه، استاد ارجمند و گرانقدرم، سرکار خانم دکتر گلنار قلعه خانی دانسته، که افزون بر محبت های خالصانه ای که همواره بر من ارزانی داشته، این دفتر را از آغاز تا به فرجام با دیده پژوهشی خویش از نظر گذراندند و دشواریهای این متن را با بینش خاص خویش برطرف ساختند. استاد ارجمند و گرانقدرم جناب آقای دکتر حسین نجاری که نخستین آموزه های دین بهی و خوانش اوستا را مرهون ایشان هستم. اندیشه های مینوی و عالمانه ایشان در تصحیح و ترجمه این متن بسیار کارآمد بوده است. سپاسگزار محبت های بی پایان ایشان هستم. استاد محترم و گرانقدرم، جناب آقای دکتر جلال رحیمیان، با تذکرات سودمند و در اختیار گذاشتن یادداشتهای زبان شناختی کمک ارزنده ای به نگارنده کردند. از همه این بزرگواران سپاسگزارم.

چکیده

بررسی متن پهلوی گزارش شترنج و نهادن نیو اردشیر (حرف نویسی آوانویسی، ترجمه، یادداشت ها و واژه نامه ریشه شناختی).

به کوشش احسان شرقی

کهن ترین اثری که درباره شترنج در دست می باشد، رساله ای است کوتاه به نام؛ گزارش شترنج و نرد یا ماتیکان چترنگ. این رساله که در بردارنده ادبیات تعلیمی می باشد در (820) واژه به زبان پارسی میانه (پهلوی) نقل شده است. یکی از ویژگیهای این رساله استفاده از نماد واره های گوناگونی است که عموماً به باورهای زرتشتی و پیش زرتشتی در دوره ساسانیان است، اشاره می کند. بن مایه های این رساله بر مبنای ادبیات تعلیمی می باشد درون مایه این داستان پیروزی نهایی خرد است زیرا که در نهایت بزرگمهر و ایرانیان که در داستان نماد خردمندترین مردمان هستند پیروز خواهند بود در پایان رساله نتایج به دست آمده بیانگر این مطلب است که؛ با استفاده از نماد پردازی در نحوه چینش نخستین مهره های شترنج و نرد، می توان طرح نمای کارزار در دوره باستان را به وضوح مشاهده کرد. شاید بتوانیم با طرح این پرسش که در ابتدای این اثر پژوهشی عنوان گردید بازی های تخته ای همانند شترنج در هند را یک اثر پیشا-شترنج دانست. بیشتر تلاش پژوهشگران معاصر و پیشین صرف به دست دادن ترجمه روان و درست از این متن بوده، نگارنده با قصد بررسی این اثر که بخشی از ادبیات تعلیمی در زمان ساسانیان می باشد بر این باور است که به تحلیل این متن از دیدگاه ادبیات داستانی و روانشناختی و شناخت حقایق تاریخی نیز بپردازد. روش کار این پژوهش کتابخانه ای می باشد، بدین ترتیب که تمامی واژگان متن ابتدا فیش برداری می شود و از جنبه های ریشه شناختی، زبان شناختی مورد بررسی قرار خواهند گرفت. متن این رساله ابتدا حرف نویسی، آوا نویسی و سپس به فارسی روان ترجمه شده، همچنین از نظرات سودمند دیگر پژوهندگان در زمینه یادداشتهای موضوعی و اساطیر نیز استفاده شده است.

واژه های کلیدی: شترنج، نرد، سپاه، گذر کردن، شاه، کار زار

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
فصل اول: کلیات	
2	1-1-1- مقدمه
5	2-1- اهمیت و ضرورت تحقیق
7	3-1- هدف تحقیق
7	4-1- پیشینه تحقیق
11	5-1- روش تحقیق
فصل دوم: معرفی متن گزارش شترنج و نهش نیواردشیر	
13	1-2-1- محتوای متن
16	2-2- سبک نگارش متن
19	3-2- زمان تألیف متن
21	4-2- نسخه ها
فصل سوم: حرف نویسی، آوانویسی و برگردان فارسی	
36	1-3-1- یادداشتهای
98	2-3- نام بازی های کهن در ایران باستان
فصل چهارم: واژه نامه	
102	1-4-1- واژه نامه

فصل پنجم: نتیجه گیری

249 5-1- نتیجه گیری

فهرست منابع و مآخذ

252 منابع فارسی

257 منابع انگلیسی

فهرست نشانه اختصاری

نگاه کنید	نک
جلد	ج
افتادگی واژه	< >
افزوده ها	[]
عبارت مفهومی (توضیح واژه)	(=)

فصل اول

کلیات

1-1- مقدمه

زبان های ایران باستان به زبان هایی گفته می شود که از هنگام جدایی اقوام ایرانی از هم نژادان آریایی شان در هزاره دوم پیش از میلاد تا اندکی بعد از فروپاشی هخامنشی در (330 ق. م) در میان اقوام ایرانی در پهنه وسیعی از مرز های شمالی چین در شرق (قبایل سکایی) تا سواحل شمالی دریای سیاه و دریای ازن و شمال غربی فلات ایران (در میان قبایل مادی) تا سواحل خلیج فارس رواج داشت (رضایی باغ بیدی، 1388:25).

زبان های ایرانی شاخه ای از گروه زبان های هند و ایرانی هستند که خود شامل عمده ای از زبان های هند و اروپایی می باشند. زبان های ایرانی به صورت مستقل مراحل سیر تحول خود را سرتاسر فلات ایران آغاز کرده اند و تا کنون سه مرحله تاریخی زیر را پیموده اند. نخست، زبان های ایرانی باستان از (2000) سال پیش از میلاد تا سده 3 و 4 پیش از میلاد، دوم، زبان های ایرانی میانه از سده 3 و 4 پیش از میلاد تا 8 و 9 پس از میلاد، سوم، زبان های ایران نو که از سده 8 و 9 میلادی که تا امروز ادامه دارد (راستار گویوا، 1379: 27) دوران میان فروپاشی شاهنشاهی هخامنشی و سکوت دولت ساسانی، دوره ی میانه تاریخ زبان های ایرانی به شمار آمده است. از آنجا که از دوران باستانی ایران به این سو، تداومی در کاربرد خط وجود نداشته است می توان زبان های میانه ایران را آنهایی دانست که کاربرد خطی و نوشتاری آنها مربوط به دوران پس از هخامنشی و پیش از دوران اسلامی است. (اشمیت، 1390: 165). زبان فارسی میانه دنباله فارسی باستان است و از آن چهار نوع اثر و با چهار الفبا به جای مانده است.

الف) کتیبه های شاهان ساسانی که زبان آن را «فارسی میانه کتیبه ای» می گویند.

ب) نوشته های مسیحان ایران به زبانی که به آن «فارسی میانه مسیحی» می گویند.

ج) نوشته های زرتشتیان ایران به زبانی که به آن «فارسی میانه زرتشتی» می گویند.

د) نوشته های مانی و پیروانش که زبان آنها را زبان « فارسی میانه ترسانی » خوانند.
(ابوالقاسمی، 1375: 157).

از دیگر موارد قابل تأمل بررسی ویژگی های دستوری زبان فارسی میانه (پهلوی) می باشد، تحول این زبان از دوره باستان (همانند) اوستایی اسم و صفت و ضمیر در حالت های گوناگون صرف نمی شود و نقش کلمات در جمله با تغییر آخر کلمات و اضافه شدن شناسه های تصریفی معین می گردید. اسم و صفت سه جنس مذکر، مونث و مثنی و سه شماره مفرد و تثنیه و جمع داشته اند. در زبان پهلوی تمایز جنس از میان رفته و شمار کلمات به مفرد و جمع تقلیل یافته است. صفت و موصوف و عدد و معدود بر عکس دوره باستان هیچگونه تطابقی ندارد. دستگاه های فعلی نیز کاملاً تحول یافته و بسیار ساده شده است (آموزگار، 1386: 55).
از میان کتب فارسی میانه، رساله ها و متن هایی که به زبان پارسی میانه در دست است بیشتر در سده های نخستین دوره اسلامی خصوصاً (سده های سوم و چهارم) تدوین شده اند همه ی این آثار بر اساس روایت و سنت های دینی و ادبی و کتبی و شفاهی زرتشتیان در دوره اسلامی است. یکی از این موضوعات رساله های کوچک تعلیمی می باشد و از میان رساله های باز مانده در این دوران، رساله گزارش شترنج و نهش نیوردشیر می باشد که مورد نظر این پژوهش است. احتمالاً این رساله از آیین نامه های کتب پهلوی برشمرده شده است. در زبان پهلوی (پارسی میانه) /یوین نامک عنوان کتاب و رسالاتی به زبان پهلوی است که اغلب در زمینه های مختلف فرهنگی و اجتماعی نظیر آداب دربار، آیین کشورداری، مراتب و مقامات بزرگ کشوری بر طبقات اجتماعی، آداب جنگ، آیین های برگزاری جشن، آیین بازی و سرگرمی ها، داستان ها و سخنان حکمت آمیز و نیز موضوعات دینی نوشته شده است. در رساله پهلوی (گزارش شترنج) از آیین نامه ای یاد شده است که شامل قواعد بازی شترنج بوده است و هم در کتاب دینکرد در باب (تعلیم) و آیین نامه ای تالیف آذر فرنبخ فرخزادان اشاره شده است که احتمالاً در مورد آداب و رسوم زرتشتیان بوده است (حسن دوست، 1384: 75-76) در آغاز این رساله آمده است که دیوشرم (دبشلیم) در زمان خسرو انوشیروان (531 تا 579 م) برای آزمون خرد و دانایی ایرانیان و با توجه به سود خویش شترنجی را هدایای گران بهایی به همراه بزرگ ترین دانشمند دربار به ایران فرستاد با این شرط که اگر ایرانیان نتوانستند معنی و مفهوم شترنج را بیابند و توضیح دهند باید به هندوان باج و خراج پردازند (بند 1-4) همچنین بزرگمهر در برابر

نرد را که نماد گیتی بر اساس جهان بینی زرتشتی است را اختراع کرد و آن را به نام اردشیر بابکان سرسلسله ی ساسانیان (نیواردشیر) نامید (بند 19- 37) در متون پارسی میانه روایت های منثور بسیاری دیده می شود، این روایت در بر گیرنده ادبیات مزدیسنا آداب و رسوم حقایق دین بهی می باشد این پژوهش با قصد بررسی این اثر که بخشی از ادبیات تعلیمی در زمان ساسانیان می باشد بر آن است که به تحلیل این متن از نظرگاه ادبیات داستانی روانشناختی و شناخت حقایق تاریخی پردازند همچنین آگاهی از ریشه واژگان به فهم بهتر آنها و در نتیجه به فهم بهتر متن کمک می کند با توجه به این که متن (گزارش شترنج) برای پژوهش های بیشتر در دیگر جنبه های ادبی ایرانی باستان نظیر جامعه شناسی دوره ساسانی، روانشناختی، آیین ها و بازی های کهن بسیار مفید است این متن برای بررسی های دقیقتر انتخاب گردید. به عنوان نمونه اگر بتوانی اهمیت و چیدمان مهره های مختلف شترنج و زبان نمادین گردانه ها (تاس ها) در بازی نرد را نگاه روش شناسی - روانشناختی معنا کنیم می توانیم درکی آگاهانه تر از این متن روایی داشته باشیم همچنین ترسیم مهره ها ما را به مفاهیم قوم شناسی هند - ایرانی بیشتر نزدیک می کند (چیدمان مهره ها به نوعی کاست/ طبقه هند- ایرانی اشاره می کند) همچنین با سیری اجمالی در ادبیات فارسی میانه و تشخیص عناصر داستانی می توانی به تحلیل این داستان پردازیم.

1-2- اهمیت و ضرورت تحقیق

گزارشها و آیین نامه های موجود در ادبیات دوره میانه زبان فارسی از این جنبه که درباره زمینه های فرهنگی و اجتماعی نظیر آداب و رسوم کهن، آیین کشورداری، طبقات جنگ، آیین برگزاری جشن ها، آداب و رسوم بازی و سرگرمی ها و سخنان حکمت آمیز و برخی اندرزهای دینی صحبت می کنند، بسیار ارجمند و شایسته پژوهش هستند متن پارسی میانه گزارش شترنج که تنها متن مربوط به دوره میانه زبان فارسی است که از بازیهای کهن ایرانی سخن می گوید برگرفته از کتاب آیین نامه ($\$w\$n-n\!mag$) می باشد. هیچ یک از این آیین نامه ها یا کتابهای آیینی به زبان اصلی برجای نمانده است یکی از مهمترین متون پهلوی ساسانی پس از «خدای نامه» کتابهایی با عنوان آیین نامه می باشد و مشهورترین این آثار آیین نامه ای بوده که مسعودی از آن با عنوان کتاب *الرسوم* یاد می کند (تفضلی، 1378: 245-246).

دریابی برآن است که در زمان خسرو اول و در حدود قرن ششم میلادی بسیاری از علوم از ادبیات سنسکریت توسط برزویه طبیب به فارسی میانه برگردانده شد از آن جمله *کلیله و دمنه* و بسیاری از آداب و شیوه های درباری هند از جمله بازی و سرگرمی ها و افسانه ها و داستانهای مشهور همانند داستان بیدپای هندی. این کتابها قسمتی از یک ژانر ادبی در هند است که تحت عنوان ($n\!tiö\!stra$) "آیین شاهزاده/ آیین شاهزادگان" که بعدها در ایران ساسانی به پارسی میانه تحت عنوان نام ($\$w\$n-n\!mag$) و به فارسی نو، آیین نامه رسیده که می توان گزارش شترنج و نرد را بخشی از این آیین نامه دانست این کتاب ها در ادبیات فارسی و عربی هم معمول گشت بنام (*سیر الملوک و نصیحه الملوک*) در این باره نک؛ (دریابی، 2002؛ 5-7)

اما به نظر نگارنده در ادبیات پارسی میانه شاید بتوان از مهمترین کتاب حکمی آن دوره بنام دینکرد ($d\$n-kard$) نام ببریم که از آن به عنوان «تصمیمات دین»، «سنت یا سنن حکمت» یاد شده احتمالاً از آموزه های نخستین مزدیسنا ($P^{\text{ry}}\text{t } k\$ø\!n$) می باشد در کتاب چهارم دینکرد گزیده ای است از کتاب آیین نامه تالیف آذر فرنیخ فرخزادان، این بخش از کتاب در باب آموزش می باشد دارای مباحث فلسفی از جمله تفسیری فلسفی از چگونگی صدور امشاسپندان، نقش شاهان پارسی در پاسداشت دین زرتشتی از داریوش سوم تا خسرو

انوشیروان مباحثی همچون جبر و اختیار، موسیقی، نظرات منجمان و پزشکان و غیره می باشد (ژینیو 1996: 286-287).

برخلاف پنداشته های پژوهشگران احتمالاً آموزهای آیین نامه های دوره ساسانی برگرفته از حکم و آیین مزدیسنا بوده نه شیوه و کیش دوره ساسانی و نمی توان به قطعیت بیان کرد که ورود ادبیات سنسکریت از هند به ایران منجر به رساله ها و شیوه نامه هایی همچون آیین نامه شده است. به نظر نگارنده یکی از مهمترین شیوه های ضرورت تحقیق در این نوع رساله روش مندی و گزارش نویسی در ادبیات پارسی میانه می باشد که احتمالاً برگرفته از آیین نامه بوده است. گزارشهای متن ادبی در دوره ساسانی برای تفسیرکردن و شرح دادن می باشد همانطور که در قبل بیان شد گزارش «wiz|riōn» به مفهوم اجرا کردن، گزارش کردن و شرح و تفسیر یک نوع ادبی، بر مبنای تفسیر و شرح و ادا کردن سخن می باشد که بر پایه شیوه رسوم، جامعه شناسی حرکت و دگردیسی های قومی و فرهنگی برگرفته از آیین نامه می باشد شاید بتوان آیین نامه ها را خودآموزها نامید، هرچند در ابتدا هدف از نگارش آیین نامه ایجاد و روشی نگارشی بهتر برای کاتبان و دبیران بود تا در مناسبتهای مختلف نامه بنویسند اما به مرور معنای آیین نامه گسترش یافت و به همه نوشته هایی که به مخاطبان خود فنی را آموزش بدهد اطلاق می شد. همچنین شیوه نگارش آیین نامه ها ساده، روان و بری از تکلفات نوشتاری بوده هرچند در ابتدا هدف از نگارش آیین نامه فراهم آوردن الگوهای نگارشی در مناسبتهای گوناگون بوده مانند نامه هایی که خطاب به اشخاص بلندمرتبه زبردستان یا اقوام نوشته می شد مانند؛ این نوع از شیوه های مرسوم، «اکنون - نوشته می شود» [یا] نوشته [ای] بسزا، نامه به یکایک خدایان (سروران) به پادشاهان و مهان و اشراف همی پیروزگر، به همه کارگزاران فرخ تر، (عریان، 1371: 166) احتمالاً در دوره های بعدی معنا و مفهوم آیین نامه به صورت نوشته هایی که مخاطبین خود را آموزش بدهد تغییر پیدا کرد و عنوان (گزارش) «wiz|riōn» نام یافت.

1-3- هدف تحقیق

هدف این پژوهش، بررسی زبان شناختی متن پهلوی گزارش شترنج می باشد در این راستا مقدمه ای جامع درباره ادبیات پهلوی، نظام آیین نامه نویسی و تاریخچه و روند تکاملی بازی ها در متون باستانی ایران ارائه خواهد شد همچنین هدف از این پژوهش، آشنایی با ریشه و ساختار واژگان در زبان پارسی میانه و سیر روند تحول و دگرگونی از آغاز تا به امروز می باشد همراه با صورت حرف نویسی، آوانویسی و برگردان متن با یادداشتهای زبان شناختی، نمادشناسی، تاریخی، روان شناسی و در پایان واژه نامه بسامدی با توجه به آخرین دستاوردهای علمی این موضوع تهیه می شود.

1-4- پیشینه تحقیق

متن پارسی میانه گزارش شترنج در قرن نوزدهم و بیستم با چندین ترجمه به زبانهای اروپایی همراه با تعلیقات و پژوهشهای سودمند انتشار یافت که می توان به آنها اشاره کرد. وست (1882) متن پارسی میانه گزارش شترنج را همراه با چند متن پارسی میانه دیگر، همراه با ترجمه انگلیسی، گجراتی منتشر کرد. نولدکه (1892) تعلیقات و یادداشتهای سودمندی بر متنی که زالمان ترجمه کرده بود نوشت. آسانا (1897) انتقادی دیگر بر این رساله توسط وی به چاپ رسید. تاراپور (1932) رساله گزارش شترنج و نرد را ابتدا حرف نویسی و سپس آوانویسی نمود و سپس آنرا به زبان انگلیسی برگرداند. لوسیدی (1935) این متن را به زبان ایتالیایی ترجمه کرد. پالیارو (1951) نیز این متن را به زبان ایتالیایی ترجمه کرد. نیبرگ (1974) تعلیقات و یادداشتهایی بر این متن همراه با انتقاد انجام داده است. برونر (1978) این متن را به زبان انگلیسی ترجمه کرده است. سورن - پهلو (1998) در اثر پژوهشی؛ بازی شترنج را از ایران دانسته و با تکیه بر پژوهشهای باستان شناسی قدیمی ترین مهره های شترنج را در

افراسیاب قدیم (سمرقند) می داند سپس به ریشه شناسی واژه شترنج می پردازد و با استفاده از نامهای پارسی همانند رخ (rook) که برداشتی از پرنده اسطوره ای ایرانی بنام سیمرغ در اوستا به نام (Sašna-m/ErÆBa-) و یا مهره فرزین (وزیر) با شواهد تاریخی و ادبی پیدایش این بازی را از ایران دانسته همچنین برخی از اصطلاحات رایج در زبان فارسی مانند شاه- مات (sh|h- m|t) و یا معادل انگلیسی آن یعنی (checkmate) را با مفاهیم فرهنگی ایران یکی دانسته. استدلال وی در مورد بازیهای تخته ای مانند نرد را منشا ایرانی دانسته چرا که قدیمی ترین جفت تاس کشف شده مربوط به منطقه (Dah|n-e Ghol|m|n) در سیستان می باشد. پانائینو (1999) رساله گزارش شترنج را به زبان ایتالیایی نیز ترجمه کرده است. غیبی (2001) ترجمه و یادداشتهای سودمندی در مورد رساله گزارش شترنج ارائه داده، همراه با تعلیقات پیوسته به پیدایش بازیهای تخته ای و نرد در ایران دوره ساسانی اشاره می کند سپس به ترجمه ای روان و سلیس به متن می پردازد. دریایی (2002) در اثر پژوهشی؛ ابتدا به پیدایش بازی های تخته ای در تمدنهای قدیم اشاره می کند مانند تمدنهای سومر و مصر سپس به اولین منبع پیدایش بازی شترنج در هند اشاره می کند و سپس به ریشه شناسی واژه شترنج در زبان سنسکریت می پردازد وی پیدایش و منشا بازیهای تخته ای مانند نرد را در هند دانسته و با اشارات تاریخی در اواخر قرن ششم و هفتم میلادی از وجود این نوع بازیها در ایران و هند خبر می دهد. در ادامه به اهمیت این بازی ها در جامعه ساسانی بین شاهزادگان پرداخته سپس به روایت متن اصلی و شخصیت های نمادین این داستان اشاره می کند و در ادامه پژوهش سپس به آوانویسی و ترجمه این متن به زبان انگلیسی می پردازد. پانائینو (2012) در اثری پژوهشی؛ ابتدا به برخی از بازیهای دوره ساسانی اشاره می کند. سپس به برجسته کردن این عنوان در متون پارسی میانه پرداخته و نام این بازی را یک اثر پیش شترنجی دانسته. در استدلال وی (haøtp|y) از سایر بازی های مشهور مثل شترنج و نرد متفاوت است سپس به ریشه شناسی این واژه در زبان سنسکریت می پردازد.

در کنار پژوهشهای شایسته و ارجمند، در ایران نیز توجهی ارزنده به این متن پارسی میانه شده است که به ترتیب ذیل می باشد.

بهار (1312) این رساله را همراه با یادداشتهای سودمند ترجمه کرد. یکتایی (1352) گزارش و چکیده ای از این داستان نقل می کند. سپس به درستی و صحت گزارش شترنج می پردازد و به ریشه شناسی واژه شترنج در ادبیات سنسکریت و دیگر زبانهای آریایی مانند هندی باستان، فارسی نو پرداخته و با اشاره به ریشه یابی واژه شترنج در زبان سنسکریت آنرا دارای تحولات گوناگونی می داند. قاسمی (1370) به اهمیت اظهارات فردوسی درباره تاریخ پیدایش شترنج اشاره می کند تا نشان دهد که آنچه وی درباره شترنج آورده است در حقیقت مفصل تر از آن است که در منابع هندی، ایرانی و همچنین عربی یاد شده است. در بخشهای دیگر این عنوان پژوهشی ابتدا به ریشه شناسی واژه شترنج می پردازد و نظرات نویسندگان قبل از فردوسی و یا معاصر او را در اثری پژوهشی بیان می کند. در فصلهای پایانی این مقاله پژوهشی به این نکته اشاره می کند که نویسندگان مختلف زبان پهلوی، عربی، سنسکریت و فارسی درباره تاریخچه شترنج نظریه های مختلفی دارند، ولی شاعر بزرگ حماسی (فردوسی) را دقیقتر از دیگر نویسندگان دانسته، وی اذعان می کند نویسندگان بعدی درباره شترنج از اطلاعات فردوسی در این مورد استفاده کرده اند. بیات (1370) در اثر پژوهشی خویش؛ ابتدا به ریشه شناسی واژه شترنج پرداخته، سپس به نقش نمادین مهره های شترنج در گستره ادب پارسی و شعرای فارسی زبان اشاره می کند. عربیان (1371) ابتدا ویژگی های این رساله را عنوان کرده، سپس با توجه به پژوهشهای پیشین مانند آسانا به ترجمه فارسی، آوانویسی این متن پارسی میانه پرداخته است. اکبرزاده (1379) چکیده ای از این رساله را آورده است و در بخشهای دیگر این رساله به مقایسه ای - ارزشی بین گزارش شترنج با ابیات شاهنامه فردوسی پرداخته و به همانندی ها و ناهمانندی های دو داستان اشاره می کند. و در پایان نویسنده به ناهمانندی های آیینی و به نمایش گذاشتن بازی نیواردشیر و پیوند هر حرکت با مسائل دینی و باورمندی در متن پارسی میانه را یکی از بارزترین تفاوتهای این دو داستان می داند. ذاکری (1381) ابتدا به ریشه شناسی واژه شترنج می پردازد و سپس به نقش هر یک از مهره های بازی شترنج و کارمایه نمادین آنها اشاره می کند و همچنین به حالات مهره ها در روی صفحه بازی شترنج اشاراتی دارد و به صورتهای هم قرین آنها در اصطلاحات بازیهای تخته ای در دیگر زبانها نیز اشارات فراوانی می کند. پورجوادی (1383) از زبان حال به ریخت شناسی این دو

پدیده، هم در دوره تاریخی و هم در دوره معاصر پرداخته، بدین معنی که دو طرف مناظره، دو شیء جاندار یا دو نوع از روند فکری هستند که با یکدیگر گفتگو می کنند پرده بر می دارد و سپس به تقابل و کارزار نرد و شترنج را بررسی می کند. وی شترنج را نماد کارزار ازلی و نمادواره های مهره های شترنج را جبری دانسته و در مقابل نرد را بصورت اختیار مورد پژوهش قرار می دهد. در پایان این اثر پژوهشی به دیگر رساله های بازمانده از ادبیات فارسی و عربی در دوره اسلامی اشاره می کند. اذکایی (1384) به چکیده ای فشرده به اصل داستان هندی اشاره می کند و سپس به نقل این رساله و فرستاده شدن شترنج به ایران از جانب پادشاهان هند اشاراتی دارد. وی نیز اشاراتی به بازی شترنج و عناوین آن در دوره اسلامی بویژه در روزگار خلیفه اموی پرده بر می دارد. در پایان این گفتار به اخبار و اشعار و آثار کتاب شناسی سودمندی در این مورد می پردازد. موسوی (1390) ابتدا خلاصه ای فشرده از این رساله را آورده و سپس به نظمی ساختگی به حوادث داستان اشاره می کند و نیز به درون مایه های کهن این داستان، حقیقت مانندی مقدمه چینی، حوادث صعودی، نقطه اوج، بحران، حوادث نزولی، شخصیت پردازی بصورت خلاصه و مفید بیان می کند. او شخصیت اصلی این داستان را بزرگمهر دانسته، صحنه پردازی این داستان را رنگ تاریخی می داند، همچنین راوی صحنه را به طور مستقیم در ابتدای داستان بیان می کند. در پایان گزارش شترنج را یک متن روایی دانسته که کم کم به صورت افسانه ملی درآمده است.